

Ryszard Sztychmiller

Wniesienie do sądu sprawy o nieważność małżeństwa

Studia Prawnoustrojowe nr 29, 219-230

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ryszard Sztymiler

Katedra Prawa Kanonicznego i Wyznaniowego

Wydział Prawa i Administracji UWM

Wniesienie do sądu sprawy o nieważność małżeństwa

Wstęp

Podczas ogólnopolskiej konferencji polskich kanonistów w Gródku nad Dunajcem, odbywającej się w dniach 8–9 czerwca 2015 r., prof. Joaquin Llobell z Uniwersytetu Santa Croce w Rzymie, członek Papieskiej Komisji do opracowania uproszczonej procedury przeprowadzania spraw o nieważność małżeństwa, przedstawił niektóre propozycje tej komisji.

Procesy o nieważność małżeństwa zawsze wzbudzały duże zainteresowanie, gdyż należą do spraw najczęściej prowadzonych przed sądami kościelnymi. Opublikowanie w 1983 r. Kodeksu Prawa Kanonicznego (KPK) w językach narodowych oraz dostępność studiów prawa kanonicznego także dla świeckich przyczyniły się do większej popularyzacji tego prawa, a w konsekwencji do łatwiejszego korzystania z uprawnień w nim zawartych. Spowodowało to także częstsze niż dawniej żądanie wyjaśnienia swojej pozycji w Kościele poprzez sądowe ustalenie stanu cywilnego.

Aktualnie najważniejszymi dokumentami regulującymi postępowanie w sprawach o nieważność małżeństwa są dwa kodeksy Jana Pawła II: Kodeks Prawa Kanonicznego z 25 stycznia 2005 r., Kodeks Kanonów Kościołów Wschodnich z 18 października 1992 r. oraz Instrukcja o prowadzeniu procesów o nieważność małżeństwa, zatytułowana *Dignitas connubii* (*Godność małżeństwa*), która zastąpiła instrukcję *Provida Mater* z roku 1936¹. Instrukcja ta służy przede wszystkim udoskonaleniu procedury sądowej w sprawach małżeńskich, choć zawiera także szereg przepisów zaczerpniętych z kodeksowych norm odnoszących się do procesu sporne-

¹ Pontificium Consilium de Legum Textibus. Instructio servanda a tribunalibus dioecesis et interdioecesis in pertractandis causis nullitatis matrimonii, Città del Vaticano 2005, Wprowadzenie, s. 17.

go lub będących ich interpretacją. Nie zmienia ona ustaleń kodeksowych, lecz je wyjaśnia, doprecyzowuje i daje oficjalną interpretację przepisów nie całkiem jasnych².

W celu przybliżenia zasad regulujących wnoszenie spraw do procesu o nieważność małżeństwa wskażę normy określające kto, do jakiego sądu i w jaki sposób może wnioskować o sądowe rozpatrzenie i rozstrzygnięcie kwestii ważności zawarcia konkretnego małżeństwa. Problem przedstawię tylko na podstawie przepisów proceduralnych Kościoła łacińskiego, bowiem w Polsce nie ma sądu kościelnego, który rozpatrywałby sprawy w oparciu o przepisy proceduralne zawarte w Kodeksie Kanonów Kościołów Wschodnich³. Zwrócę przy tym uwagę zwłaszcza na kwestie praktyczne i te, które wkrótce mogą doczekać się nowelizacji. Od stopnia świadomości wiernych w zakresie przysługujących im uprawnień zależy bowiem korzystanie z tych możliwości. Potrzebna jest także znajomość ewentualnych podstaw prawnych, jak również uprawnień procesowych do wniesienia sprawy o nieważność małżeństwa⁴. Jednak w tym artykule zajmuję się tylko uprawnieniami procesowymi związanymi z wprowadzeniem sprawy na forum sądowe.

Czynna legitymacja procesowa

Każdy ma prawo do informacji o swojej sytuacji prawnej w Kościele. Czasami dana osoba ma określoną dokumentami sytuację prawną, ale subiektywnie jest przekonana, że wygląda to inaczej i może przedstawiać obiektywne argumenty czy nawet dowody na poparcie słuszności tego przekonania⁵.

Zgodnie z domniemaniem prawnym zawartym w kan. 1060 KPK, każde małżeństwo zawarte w przepisanej formie kanonicznej uznawane jest za ważne i cieszy

² W preambule do Instrukcji *Dignitas connubii* (trzeci akapit od końca) stwierdza się wyraźnie: „przepisy procesowe Kodeksu Prawa Kanonicznego, dotyczące stwierdzenia nieważności małżeństwa, pozostają w pełni w mocy i do nich należy zawsze odwoływać się w interpretowaniu Instrukcji” („leges processuales Codicis Iuris Canonici ad declarandam matrimonii nullitatem manent in toto suo vigore, ad quas semper referendum erit in instructione interpretanda”).

³ R. Szychmiler, *Trybunał dla wiernych Kościoła bizantyjsko-ukraińskiego w Polsce*, [w:] L. Adamowicz (red.), *Unitas in veritate. Materiały z Międzynarodowej Konferencji Naukowej połączonej z prezentacją polskiego wydania Kodeksu Kanonów Kościołów Wschodnich*. Lublin, KUL 20 lutego 2002 r., Lublin 2003, s. 91–96.

⁴ Szersze informacje na temat kompetencji sądów kościelnych oraz poszczególnych etapów procesu znaleźć można w moich publikacjach, np.: R. Szychmiler, *Sądownictwo kościelne w służbie praw człowieka*, Wyd. UWM, Olsztyn 2000, ss. 164; *Prawo do skargi powodowej wyrazem praw człowieka w Kościele*, „Forum Teologiczne” 2000, nr 1, s. 131–144; *Zawiązanie sporu w procesie kanonicznym*, „Jus Matrimoniale” 2001, nr 6(12), s. 101–125; *Ochrona praw człowieka w normach kanonicznego procesu spornego*, Wyd. UWM, Olsztyn 2003, ss. 275.

⁵ I. Zuanazzi, *Il diritto di introdurre l'azione o di partecipare al. Giudizio di nullità del matrimonio (artt. 92–94; artt. 95–100)*, [w:] P.A. Bonnet, C. Gullo (red.), *Il giudizio di nullità matrimoniale dopo l'istruzione „Dignitas Connubii”*, Studi Giuridici LXXVI, Roma 2007, s. 249–295.

się przychylnością prawa⁶. Znaczy to, że nie można go anulować ani rozwiązać własną powagą ani zwyczajną decyzją administracyjną władzy świeckiej lub kościelnej. Jedynym wyjątkiem jest możliwość rozwiązania małżeństwa przez papieża mocą jego najwyższej władzy zastępczej, co może mieć miejsce w wyjątkowych sytuacjach.

Jeżeli po ślubie małżeństwo się rozpadło lub rozpada, najczęściej do sądu kościelnego kierowana jest skarga o zbadanie prawidłowości jego zawarcia i stwierdzenie nieważności. Aby sprawa miała szanse na przyjęcie i pozytywne rozpatrzenie, należy w skardze wskazać przyczynę nieważności konkretnego małżeństwa, którą w trakcie procesu trzeba będzie udowodnić⁷.

Podstawy prawne wniesienia skargi

Aby sensownie wnieść do sądu sprawę o nieważność małżeństwa, należy mieć poważne argumenty dające podstawę do obalenia domniemania o ważności małżeństwa. Mogą one wynikać wyłącznie z niezachowania warunków ważnego zawarcia małżeństwa, określonych wyraźnie w kanonicznym materialnym prawie małżeńskim. Najczęściej wynikają one z braku lub niewystarczalności zgody małżeńskiej⁸, ale czasem także z braku formy zawarcia małżeństwa albo z powodu przeszkody małżeńskiej⁹. W nowym kodeksie dodano nowe określenie osobowych celów małżeństwa pod nazwą *bonum coniugum* (dobro małżonków). Podobnie jak w stosunku do innych celów małżeństwa, brak zrozumienia obowiązków wynikających z tego nowego celu, niezdolność do ich wypełniania, a nawet negatywne wobec nich nastawienie mogą być przyczynami nieważności małżeństwa, na które strona może się

⁶ Na temat znaczenia domniemań prawnych, zwłaszcza w zakresie kanonicznego prawa małżeńskiego, a także współczesnych dyskusji ich dotyczących zob.: W. Góralski, *Presunzioni giuridiche nell'ambito del diritto matrimoniale sostanziale nel Codice di Diritto Canonico del 1983*, [w:] J. Kowal, J. Llobell (red.), *Iustitia et iudicium. Studi di diritto matrimoniale e processuale canonico in onore di Antoni Stankiewicz*, Roma 2010, s. 327–445; A.S. Sanchez Gil, *La presunzione nella vigente normativa canonica: osservazioni critiche*, [w:] *L'istruttoria nel processo di nullità matrimoniale*, Studi Giuridici 108, Roma 2014, s. 139–160.

⁷ A.M. Punzi Nicolò, *La fase introduttoria del processo matrimoniale canonico nella recente Istruzione "Dignitas Connubii" (artt. 114–142)*, [w:] P.A. Bonnet, C. Gullo (red.), *Il giudizio di nullità matrimoniale dopo l'istruttoria „Dignitas Connubii”*. Parte terza: la parte dinamica del processo, Studi Giuridici LXXVII, Roma 2008, s. 7–22.

⁸ H. Franceschi, M.A. Ortiz (red.), *Verità del consenso e capacità di donazione. Temi di diritto matrimoniale e processuale canonico*, Roma 2009.

⁹ R. Sztymiler, *Dowodzenie nieważności małżeństwa w świetle dyskusji kanonistów w latach 1997–1998*, „Prawo Kanoniczne” 1999 nr 1.2 (42), s. 179–190; idem, *Nieważność małżeństwa zawierane w formie konkordatowej z racji braku lub wady formy kanonicznej*, [w:] A. Tunia (red.), *Przesłanki konieczne zawarcia małżeństwa. Próba systematyzacji zagadnienia w aspekcie wymogów formy religijnej*, Wyd. KUL, Lublin 2011, s. 141–149.

powołać¹⁰. Także zaburzenia seksualne mogą być przyczyną niezdolności do małżeństwa¹¹.

Decyzja o wniesieniu sprawy do sądu

Zanim sprawę wniesie się na drogę sądową, należy rozważyć, czy strona ma argumenty wystarczające do właściwego postępowania sądowego, a więc udowodnienia słuszności swojego żądania. Dlatego zazwyczaj powinno mieć miejsce krótsze lub dłuższe postępowanie przedprocesowe¹². Słuszne wydaje się także, aby przed wszczęciem procesu poddać pod rozagę przyszłej strony powodowej kwestię kosztów procesowych i innych wydatków związanych z procesem. Najlepiej zasięgnąć porady prawnej u proboszcza czy innego duchownego, w poradni rodzinnej lub w samym sądzie kościelnym. Ważne, aby zgłaszać się do osób, które są kompetentne w tej dziedzinie, a więc ukończyły studia i praktycznie znają prawo kanoniczne. Na ogół porada taka związana jest z osobistym zgłoszeniem się zainteresowanego.

W procesie spornym na ogół żąda się czegoś od strony przeciwnej. Stroną tą może być osoba fizyczna lub prawna. Skargę taką nazywa się skargą o uprawnienia. Inne skargi w procesie spornym nazywane są skargami o stwierdzenie faktów prawnych. Taka skarga występuje właśnie w procesie o nieważność małżeństwa. W procesie tym żąda się orzeczenia nieważności małżeństwa, jednak Kościół nie jest w tych sprawach stroną pozwaną, lecz sędzią. Stroną pozwaną jest tylko w sensie analogicznym, gdyż pośrednio żąda się od niego uznania stwierdzonego wyrokiem faktu lub stanu prawnego.

Do sądu kościelnego można zwracać się także z pisemnym zapytaniem, z prośbą o informację, czy w danej sytuacji są podstawy prawne do wniesienia sprawy na forum sądowe. Pozwoli to na szybsze ustalenie, czy sprawa nadaje się do sądowego rozpatrzenia, ułatwi się też skompletowanie wymaganej dokumentacji i przyspieszenie wkroczenia we właściwą fazę procesową¹³.

Wniesienie sprawy do właściwego sądu

Zgodnie z normą zawartą w kan. 1407 § 1 KPK, w pierwszej instancji wolno kogoś pozwać tylko wobec tego sędziego kościelnego, który jest właściwy na pod-

¹⁰ C.J. Errazuriz Mackenna, *Riflessioni circa il „bonum coniugum“ e la nullità del matrimonio*, [w:] J. Kowal, J. Llobell (red.), *Iustitia et iudicium...*, s. 169–182.

¹¹ P. Förster, *Transsexualität und ihre Auswirkungen auf die Ehefähigkeit. Eine kanonistische Untersuchung*, Sankt Ottilien 2013, s. 37–82 i 117–182.

¹² A.M. Punzi Nicolfi, op. cit., s. 8–12.

¹³ R. Szychmiller, *Prawo do skargi powodowej...*, s. 131–144.

stawie jednego z tytułów określonych w kan. 1408–1414 KPK¹⁴. Wyraźnie preferowanymi przez prawodawcę tytułami właściwości sądowej jest tytuł dokonania spornej czynności oraz zamieszkania strony, która ma być pozwana. W sprawach o nieważność małżeństwa należy ponadto uwzględnić normy zawarte w kan. 1673 KPK oraz w art. 8–21 instrukcji *Dignitas connubii*¹⁵. Zawsze można wnosić sprawę do sądu, na terytorium którego było zawierane małżeństwo lub mieszka strona pozwana¹⁶. Należy przy tym pamiętać, że zgodnie z kan. 102–107 decydujące jest zamieszkanie, a nie zameldowanie. To ostatnie najczęściej jest wyrazem zamieszkania; ale gdyby tak nie było, to podstawą właściwości będzie tylko miejsce zamieszkania, a nie formalnego zameldowania.

Ponieważ zdecydowana większość spraw w sądach kościelnych to sprawy o nieważność małżeństwa, zatem obok tytułu zamieszkania, najczęstszym tytułem jest miejsce zawarcia małżeństwa¹⁷. Sprawę może zatem przyjąć także sąd, na terenie jurysdykcji którego małżeństwo było zawierane. W sprawach tych podstawą kompetencji mogą być też inne tytuły określone w kan. 1673 KPK oraz w art. 10 § 1 *Dignitas connubii*. Zgodnie z tymi przepisami, „w sprawach o nieważność małżeństwa, które nie są zastrzeżone dla Stolicy Apostolskiej lub do niej wniesione, w pierwszym stopniu sądenia są kompetentne:

- 1) trybunał miejsca, w którym małżeństwo zostało zawarte;
- 2) trybunał miejsca, w którym strona pozwana ma stałe lub tymczasowe zamieszkanie;
- 3) trybunał miejsca, w którym strona powodowa ma stałe zamieszkanie, jeżeli obydwie strony przebywają na terytorium tej samej Konferencji Episkopatu i wyrazi na to zgodę wikariusz sądowy stałego zamieszkania strony pozwanej, który wcześniej powinien ją zapytać, czy nie zgłasza czegoś, co należałoby wyłączyć;
- 4) trybunał miejsca, na którym faktycznie trzeba będzie zbierać większość dowodów, jeżeli wyrazi na to zgodę wikariusz sądowy stałego zamieszkania strony pozwanej, który wcześniej powinien ją zapytać, czy nie zgłasza czegoś, co należałoby wyłączyć (por. kan. 1673)”.

Powyższe podstawy kompetencji sądowej dają szansę, aby w każdej sytuacji życiowej znaleźć odpowiedni trybunał¹⁸. Dyskutuje się nad poszerzeniem tytułów właściwości sądowej, co mogłoby ułatwić wnoszenie spraw do sądów. W art. 8 i 9 *Dignitas connubii* potwierdza się szeroką kompetencję sądów kościelnych do roz-

¹⁴ R. Sztymmler, *Kompetencje trybunałów kościelnych*, „Studia Warmińskie” 1999, nr 36, s. 345–358.

¹⁵ M.J. Aroba Conde, *La competenza (artt. 8–21)*, [w:] P.A. Bonnet, C. Gullo (red.), *Il giudizio di nullità matrimoniale...* (2007), s. 27–43.

¹⁶ Kan. 1408 KPK, z wyjątkami określonymi w kan. 1409, a także kan. 1673 KPK.

¹⁷ Kan. 1763 nr 1 KPK.

¹⁸ C. Gullo, A. Gullo, *Prassi processuale nelle cause canoniche di nullità del matrimonio*, Roma 2005, s. 73–81; 215. R. Sztymmler, *Trybunał właściwy w sprawach o nieważność małżeństwa w świetle instrukcji „Dignitas connubii” z 2005 roku*, [w:] *Prawo – Administracja – Policja. Księga pamiątkowa Profesora Wincentego Bednarka*, Olsztyn 2006, s. 422–431.

strzygania spraw małżeńskich nie tylko katolików, lecz także niekatolików i nieochrzczonych¹⁹. Stanowisko takie wypracowane zostało w ostatnich dziesięcioleciach.

Zdolność procesową strony powodowej, a także strony pozwanej ustala się w oparciu o normy zawarte w kan. 1476–1480 KPK²⁰. Gdyby strona już na tym etapie procesu chciała powołać swojego pełnomocnika lub adwokata, sędzia winien ich dopuścić do udziału w procesie, oczywiście po sprawdzeniu, czy posiadają wymagane kwalifikacje²¹.

Pismo skargowe

Skarga sądowa jest koniecznym warunkiem formalnego jej przyjęcia przez sędziego i rozpoczęcia każdego procesu²². W kan. 1501 czytamy: „Sędzia nie może rozpoznawać żadnej sprawy, jeżeli ten, kto jest zainteresowany, albo rzecznik sprawiedliwości nie przedstawi prośby zgodnie z przepisami kanonów”. Norma z kan. 1501 potwierdza, że sędzia nie może rozpocząć procesu z urzędu. W prawie procesowym obowiązuje zasada *nemo iudex sine actore*, czyli sędzia nie może rozpocząć sprawy sądowej bez prośby powoda.

Skarga zawsze powinna być złożona w formie pisemnej. Gwarantuje to jej jednoznaczność i maksymalnie zapewnia obiektywizację żądania powoda²³. Wyjątkowo sędzia może przyjąć ustną prośbę, ale z wyżej wspomnianych racji winna ona zostać sporządzona przez notariusza sądowego w formie pisemnej. W kan. 1503 i 1504 KPK prawodawca kościelny postanowił, że skarga, przez którą zaczyna się spór, musi uwzględniać poniższe wymagania.

Zgodnie z kan. 1502 „Kto chce kogoś pozwać, musi przedłożyć właściwemu sędziemu skargę powodową, w której przedstawi przedmiot sporu i wyrazi prośbę o posługę sędziego”. Na mocy kan. 1504 skarga winna: „1° wyrażać, wobec jakiego

¹⁹ Szerzej zob. R. Szychmiler, Forum właściwe i organizacja trybunałów kościelnych w świetle Instrukcji *Dignitas Connubii*, [w:] T. Rozkrut (red.), *Proces małżeński według Instrukcji „Dignitas Connubii”*. Materiały z ogólnopolskiego spotkania pracowników sądownictwa kościelnego w Gródku nad Dunajcem w dniach 13–14 czerwca 2005 roku (II Ogólnopolskie Forum Sądowe), Tarnów 2006, s. 35–52.

²⁰ Zob. R. Szychmiler, *Sądownictwo...*, s. 116–122.

²¹ R. Szychmiler, *Adwokat w procesie o nieważność małżeństwa*, [w:] T. Rozkrut (red.), *Proces małżeński w świetle „Dignitas connubii” – pierwsze doświadczenia*. Materiały z ogólnopolskiego spotkania pracowników sądownictwa kościelnego w Gródku nad Dunajcem w dniach 11–12 czerwca 2007 roku (III Ogólnopolskie Forum Sądowe), Tarnów 2008, s. 103–128; idem, *Znaczenie udziału adwokata w kanonicznych procesach małżeńskich*, [w:] R. Szychmiler, J. Krzykowska (red.), *Problemy z sądową ochroną praw człowieka*, Olsztyn 2012, t. 1, s. 57–69.

²² Kan. 1501 i 1658 KPK. Skarga lub prośba wymagane są w każdym procesie i każdym postępowaniu administracyjnym.

²³ F.J. Ramos, *I tribunali ecclesiastici. Costituzione, organizzazione, norme processuali*, Roma 1998 s. 264–267; C. Gullo, A. Gullo, op. cit., s. 83–85.

sędziego sprawa jest wnoszona, czego się żąda i od kogo; 2° wskazywać, na jakim uprawnieniu opiera się powód i przynajmniej ogólnie fakty i dowody na poparcie roszczeń; 3° być podpisana przez powoda lub jego pełnomocnika, ze wskazaniem dnia, miesiąca i roku, jak również miejsca zamieszkania powoda lub jego pełnomocnika albo miejsca pobytu oznaczonego przez nich dla odbierania akt; 4° wskazywać stałe lub tymczasowe zamieszkanie strony pozwanej”.

Aby skarga mogła spełnić swoją rolę, czyli spowodować wszczęcie procesu sądowego, winna ona spełniać ściśle określone wymagania, tj. podawać adresy strony powodowej i strony pozwanej, aby możliwa była korespondencja sądu ze stronami. Jeśli idzie o adres strony pozwanej, to wystarczy podanie tylko zamieszkania stałego lub tymczasowego. Można podać też obydwie adresy, jeśli oba mają praktyczne znaczenie²⁴.

Najistotniejszą częścią skargi jest określenie, czego się żąda, na podstawie jakiego uprawnienia, i przynajmniej ogólne wskazanie faktów i dowodów na poparcie swoich roszczeń (kan. 1504 nr 1–2). W miarę dokładne określenie przedmiotu sporu pozwoli sędziemu odpowiedzieć na pytanie, czy jest on kompetentny do rozpatrzenia tego typu sprawy, a stronie przeciwnej, której z zasady przesyła się potem kopię skargi powodowej, daje możliwość poznania rzeczywistego przedmiotu sporu i ustosunkowania się do treści skargi. W instrukcji *Dignitas connubii* wymagania dotyczące treści skargi zostały sformułowane podobnie²⁵.

Przy określaniu uprawnienia powoda nie wymaga się użycia fachowych terminów kanonistycznych ani powołania się na konkretne przepisy prawne, lecz wystarczy materialne określenie uprawnienia. W sprawach małżeńskich, jeśli powód nie miał porady sądowej lub adwokackiej, nie można wymagać od niego dokładnego określenia prawa, na którym opiera swoje roszczenie. Zasygnalizowane w skardze uprawnienie powinno zostać poparte przytoczeniem faktów i dowodów potwierdzających to uprawnienie. Czasem powód nie wie, jakie fakty są ważne do udowodnienia słuszności jego roszczenia. Jeśli podał fakty przynajmniej ogólnie uzasadniające roszczenie, można na tym poprzestać. Jeśli ich brak, wtedy można żądać od powoda ich zgłoszenia. Wreszcie skarga powinna być podpisana przez powoda lub jego pełnomocnika ze wskazaniem dnia, miesiąca i roku. Należy też zawsze sprawdzić, czy występujący pełnomocnik ma ważne pełnomocnictwo. Bez tego bowiem jego działanie byłoby nieważne. Wyżej wymienione wymagania winien też zawierać protokół z oświadczenia powoda w sprawie skargi, składanego na mocy kan. 1503 § 1 KPK, który jest traktowany na równi ze skargą powodową.

Aby skarga dobrze służyła powodowi, przebiegowi procesu i osiągnięciu sprawiedliwości, winna być krótka, uporządkowana i jasna²⁶, tzn. w sposób możliwie

²⁴ C. Gullo, A. Gullo, op. cit., s. 84–85.

²⁵ A. Blasi, *Il libello introduttivo della causa* (art. 114–125), [w:] P.A. Bonnet, C. Gullo (red.), *Il giudizio di nullità matrimoniale...* (2008), s. 23–42.

²⁶ Tak wskazuje doświadczenie sądowe, a także: F.J. Ramos, op. cit., s. 267–268.

najkrótszy przedstawiać istotne elementy żądania. Dobrze też trzymać się standardowego układu, który ułatwia sędziom odszukanie potrzebnych informacji. Można w sądzie dać zainteresowanym do wglądu wzór skargi, lecz nie należy przekazywać gotowych formularzy, gdyż wtedy zainteresowany może zbyt łatwo zasugerować się propozycjami i przedstawić stan niezgodny z rzeczywistością i niemożliwy potem do udowodnienia.

Przyjęcie lub odrzucenie skargi

Zanim sędzia podejmie decyzję dotyczącą przyjęcia skargi, ma obowiązek zbadać swoją właściwość oraz zdolność procesową strony powodowej, a także strony pozwanej. Zdolność tę ustala się w oparciu o normy zawarte w kan. 1476–1480 KPK²⁷.

Nie wystarczy zdolność sądowa stron, ważna jest także zdolność do osobistego podejmowania czynności procesowych (*personam standi in iudicio essere*). Aby można było prawnie podejmować dalsze działania procesowe, konieczne jest ustalenie przynajmniej zdolności procesowej strony powodowej. Aby jednak działać ekonomicznie, bardzo pożądane jest ustalenie od razu także zdolności procesowej strony pozwanej. Ustalenie to musi nastąpić najpóźniej przed powiadomieniem strony pozwanej o pozwie. Jeśli jedna ze stron nie ma zdolności procesowej, należy podjąć działania nadzwyczajne określone przez prawodawcę w kan. 1478–1479 KPK. Należy wtedy wyznaczyć dla tej strony kuratora, opiekuna lub specjalnego pełnomocnika, który w jej imieniu będzie występował w sprawie²⁸, albo stwierdzić, które z rodziców będzie reprezentować dziecko²⁹.

W myśl kan. 1446 § 2 KPK „sędzia, na początku sprawy, a także w każdym innym czasie, dostrzegając jakąkolwiek nadzieję dobrego wyniku, powinien zachęcić strony i dopomóc im, by szukały słusznego rozwiązania sporu przez wspólne porozumienie i wskazać odpowiednie do tego drogi, korzystając także z pośrednictwa poważnych osób”. Także w sprawach małżeńskich sędzia powinien podjąć próbę pogodzenia stron. W normach dotyczących procesu o nieważność małżeństwa prawodawca jeszcze raz bowiem zaleca podjęcie próby pogodzenia stron. W kan. 1676 prawodawca poleca, aby sędzia podjął środki pastoralne zmierzające „do uważnienia małżeństwa i wznowienia wspólnego życia małżeńskiego”. Gdyby próba okazała się skuteczna, powinien zachęcić strony do trwania w związku małżeńskim, a w razie potrzeby pomóc im w uważnieniu małżeństwa.

Zgodnie z kan. 1505 § 1, „sędzia jednoosobowy lub przewodniczący trybunału kolegialnego – po ustaleniu, że zarówno sprawa należy do jego właściwości, jak i tego, że powód nie jest pozbawiony zdolności występowania w sądzie – powinien

²⁷ Zob. R. Sztuchmiller, *Sądownictwo...*, s. 116–122.

²⁸ Kan. 1508 § 3 KPK.

²⁹ Kan. 1478 § 1 i 3 KPK.

swoim dekretem jak najszybciej skargę albo przyjąć, albo odrzucić”. Proponuje się, aby w nowej procedurze sprawy małżeńskie zawsze mógł rozpatrywać sędzia jednoosobowy. Przydział spraw wielu sędziom równoległe co prawda przyspieszyłby rozpoczęcie i przeprowadzenie tych spraw, nie wiadomo jednak, czy nie ucierpiałyby na tym jakość rozpatrywania, obiektywizm i niepodważalność.

O dopuszczeniu skargi do przewodu sądowego lub o jej odrzuceniu decyduje sędzia. W sprawach, w których wystarcza udział jednego sędziego, decyzję podejmuje ten właśnie sędzia, a w innych przewodniczący trybunału kolegijskiego. Zgodnie z brzmieniem cytowanego wyżej kanonu, niepotrzebne jest przekazywanie tej decyzji całemu kolegium sędziowskiemu³⁰. Norma ta jest nowa w obowiązującym KPK.

Prawodawca kościelny wymaga od sędziego szybkiego reagowania (*quam primum*) na prośbę o pomoc przedstawioną w skardze powodowej. Nikt przecież nie pisze skargi bez powodu. Bez względu na to, czy powód otrzyma odpowiedź pozytywną, czy negatywną, powinna ona w zasadzie zostać zredagowana i wysłana w ciągu miesiąca od dnia złożenia skargi.

W kanonie 1506 KPK prawodawca zamieścił normę chroniącą w sposób bardzo zdecydowany stronę procesową: „Jeśli w ciągu miesiąca od złożenia skargi powodowej sędzia nie wyda dekretu, mocą którego dopuszcza lub odrzuca skargę, według przepisu kan. 1505, strona zainteresowana może domagać się, by sędzia wypełnił swoje zadanie; jeśli mimo to sędzia milczy, to po upływie bezużytecznie dziesięciu dni od złożenia prośby uważa się skargę za przyjętą”. Zatem jeśli sędzia w ciągu miesiąca od wpłynięcia skargi nie wyda decyzji o jej przyjęciu lub odrzuceniu, strona (zarówno strona powodowa, jak i pozwana, jeśli wie o skardze) ma prawo domagać się, aby sędzia jak najszybciej wypełnił swoje zadanie. Jeśli sędzia dalej milczy, to po dziesięciu dniach sprawa jest z mocy prawa przyjęta do przewodu sądowego.

Sędzia nie może przyjąć skargi inaczej jak tylko w formie pisemnego dekretu. Powinien on być uzasadniony. W dekrecie przyjmującym skargę wystarczy uzasadnienie bardzo zwięzłe, ale zgodnie z kan. 1617 KPK musi ono być. Dekret negatywny wymaga dokładniejszego uzasadnienia. Jedynie przyjęcie skargi mocą kan. 1506 dokonuje się bez dekretu w tej sprawie. Jednak słuszne wydaje się, aby fakt przyjęcia skargi mocą prawa został potwierdzony osobnym dokumentem i należy powiadomić o tym strony.

W odpowiedzi na wniesienie skargi sędzia może ją przyjąć lub odrzucić. W nowym prawie wyraźnie ograniczone zostały możliwości odrzucenia skargi, w czym także przejawia się większy respekt dla praw człowieka, nawet bardziej subiektywnie niż obiektywnie uzasadnionych³¹. Dlatego obecnie nie należy przeprowadzać postępowania informacyjnego przed przyjęciem skargi. Jeśli skarga jest nie-

³⁰ C. Gullo, A. Gullo, op. cit., s. 97–104.

³¹ W KPK z 1917 r. nie było kanonu określającego przyczyny odrzucenia skargi. Analogiczny do kan. 1504 nr 2 KPK jest kan. 1188 CCEO.

jasna lub wydaje się niewystarczająca, można przeprowadzić z powodzeniem wstępną rozmowę, która wyjaśni wątpliwości³². Nie powinno to być jednak pełne przesłuchanie, bowiem to może nastąpić dopiero po zawiązaniu sporu.

Zgodnie z normą zawartą w kanonie 1505 § 2 KPK, która w 1983 r. została wprowadzona jako nowość, „skargę powodową można odrzucić wyłącznie: 1° jeżeli sędzia lub trybunał są niewłaściwi; 2° jeżeli na pewno wiadomo, że powód nie ma zdolności występowania w sądzie; 3° jeżeli nie zachowano przepisów kan. 1504, nn. 1–3; 4° jeżeli z samej skargi powodowej jasno wynika, że roszczenie jest pozbawione jakiegokolwiek podstawy i nie może się zdarzyć, by w trakcie procesu jakaś podstawa się ujawniła”. Inne przepisy bardziej zdecydowanie nakazują czasami w podobnych sytuacjach skargę odrzucić³³.

Jeśli nie występują elementy wyliczone w kan. 1505 § 2 KPK, sędzia winien swoim dekretem przyjąć skargę do przewodu sądowego. Zgodnie z kan. 1507 § 1, już w dekreście przyjmującym skargę winien wezwać pozostałe strony do zawiązania sporu³⁴. W tymże dekreście może także zamieścić dyspozycje dotyczące kosztów sądowych.

Zgodnie z kan. 1505 § 3, „Jeśli skarga powodowa została odrzucona z powodu wad, które mogą być poprawione, powód może przedstawić ponownie temu samemu sędziemu prawidłowo sporządzoną skargę”. Norma powyższa stanowi istotną pomoc dla osób mniej zorientowanych w kanonicznym prawie procesowym. Bez większych formalności i bez wchodzenia na drogę apelacyjną mogą one poprawić skargę i wnieść ją do tego samego sędziego.

Strona zawsze może odwołać się od decyzji o przyjęciu skargi. Na podstawie kan. 1505 § 4 „Przeciwko odrzuceniu skargi powodowej strona ma zawsze prawo wnieść w ciągu dziesięciu użytecznych dni uzasadniony rekurs albo do trybunału apelacyjnego, albo do kolegium, jeżeli skarga została odrzucona przez przewodniczącego; sprawa zaś odrzucona powinna być rozstrzygnięta jak najszybciej”³⁵. Jeśli propozycja upoważnienia sędziego jednoosobowego do samodzielnego rozpatrywania i wyrokowania sprawy zostanie przyjęta, wówczas rekurs będzie można wnieść tylko do trybunału apelacyjnego.

Wszyscy, którzy mają prawo wypowiedzenia się w przedmiocie złożonej skargi, winni otrzymać o niej wiadomość. Stąd też do obowiązków sędziego wynikających z przyjęcia skargi należy powiadomienie o tym strony powodowej oraz wezwanie wszystkich uczestników procesu do podjęcia zadań należących do każdego z nich

³² T. Pawluk, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. 4: *Doczesne dobra Kościoła. Sankcje w Kościele. Procesy*, Olsztyn 1990, s. 235.

³³ Kan. 1407 § 1–2, kan. 1673 KPK.

³⁴ Zob. dalej, nr 8,2 i 8,3.

³⁵ Po upływie 10 dni kompetencje kolegium wygasają i skarga w tej samej formie nie może już być temu samemu sądowi przedstawiona. Zob. A. Stankiewicz, *De libelli reiectione eiusque impugnatione in causis matrimonialibus*, [w:] *Quaderni Studio Rotale*, t. 1, Roma 1987, s. 73–89. Jednak skarga zmieniona może być przedstawiona w każdym czasie.

(kan. 1507 KPK). Aby wypełnić normę zawartą w kan. 1508 § 2 KPK, sędzia winien dołączyć do wezwania kopię skargi powodowej, chyba że na skutek poważnych racji dojdzie do przekonania, iż stronie „nie należy przekazywać skargi, dopóki nie złoży ona zeznań w sądzie”.

Prawo chroni tych, którzy nie mogą samodzielnie bronić swoich interesów w sądzie. Zgodnie z normą zawartą w kan. 1508 § 3 KPK, „Jeżeli spór toczy się przeciwko temu, kto nie może swobodnie wykonywać swoich uprawnień, albo swobodnie administrować rzeczami, o które toczy się spór, pozew należy skierować, zależnie od okoliczności, do opiekuna, kuratora, specjalnego pełnomocnika, czyli do tego, kto powinien podjąć jego sprawę, według przepisu prawa”.

Może się zdarzyć, że strona pozwana odmawia przyjęcia pozwu albo przeszkadza w jego dotarciu do niej. Jeśli tylko jest pewne, że wezwanie znalazło się w jej zasięgu (dotarło do jej domu lub skrzynki pocztowej albo jako wezwanie z poczty), zgodnie z przepisem kan. 1510, jest ona uznana za wezwaną. Do przekazania wezwania prawodawca przywiązuje ogromną wagę³⁶. Dlatego winno ono nastąpić w takiej formie, aby możliwe było jego udowodnienie.

Wnioski

Dla nieznających prawa kanonicznego jego przepisy wydawać się mogą tajemnicze i nie do przejścia. Niektórzy też sądzą, iż każda sprawa skierowana do sądu musi być pozytywnie załatwiona. Dopiero zapoznanie się choćby z podstawowymi normami procesowymi pozwala stwierdzić, że dla trudnych sytuacji, jakimi są także rozpadające się małżeństwa, Kościół opracował bardzo precyzyjne przepisy, które mogą okazać się pomocne w określeniu sytuacji prawnej danej osoby czy osób. Przepisy te z jednej strony stoją na straży praw poszczególnych wiernych, starają się im pomóc, a z drugiej strony chronią porządek społeczny w Kościele.

Każda zainteresowana osoba może wnieść sprawę o stwierdzenie nieważności swojego małżeństwa, jeśli ma ku temu podstawę w postaci wskazania naruszenia przynajmniej jednego z istotnych warunków ważnego zawarcia małżeństwa. Do tego potrzebna jest znajomość małżeńskiego prawa materialnego lub porada u doświadczonego prawnika kanonisty.

Szczegółowe przepisy określają sąd właściwy do wniesienia skargi, jak też jej treść i formę. Nowość w nowym KPK stanowi mniejsza niż dawniej możliwość odrzucenia skargi. Także skargi wątpliwe powinny być przyjmowane do sądowego rozpatrzenia, choć niesie to ze sobą skutek negatywny dla stron – samo bowiem przyjęcie skargi do przewodu sądowego daje powodowi mniejszą niż dawniej nadzieję na przyznanie mu racji, niż to miało miejsce za rządów poprzedniego kodeksu.

³⁶ Kan. 1511, z zachowaniem mocy przepisu kan. 1507 § 3 KPK.

Można żywić nadzieję, że coraz lepsza znajomość przepisów prawa kanonicznego, tak materialnego, jak formalnego, podniesie poziom kultury prawnej naszego społeczeństwa: więcej będzie małżeństw zawieranych świadomie, zgodnie z prawem i ważnych, a o pomoc do sądu zwracać się będą tylko ci, którzy mają rzeczywiste lub przynajmniej bardzo prawdopodobne podstawy do orzeczenia nieważności małżeństwa.

Summary

Marriage nullity trials

Key words: marriage nullity trial, validity of marriage, human rights.

When taking into consideration marriage nullity trials, certain procedural changes have been in preparation for some time. This article explains rules and norms that regulate cases of marriage nullity and it enables believers to enjoy judicial privileges in an effective way. Here, norms are shown and explained to familiarise people with the ways, in which they may submit an application to try and adjudge the issues of the validity of marriages.

Everyone, who has a legal interest in the Roman Catholic Church, has a right to know one's legal status within the Church as well as the right for explanation of one's position in a legislative action. Firstly, a reason for annulment is needed in order to count on admission and positive outcome in a legal examination of one's case. Secondly, the reason for annulment shall be proved on trial.

The cause of abolition of the validity of marriage may result from not preserving the conditions, which are clearly specified in the canon law regarding marriage. The main reasons for the abolition are the lack or the insufficiency of conjugal consensus, the invalid form of marriage or marriage obstacles. The command of presumptive legal causes as well as judicial privileges is needed in this issue. The ability to enter an action in court depends on good command of both laws.

Any legal complaint shall be submitted to a proper court and meet all formal and material requirements. Then, the requirements shall be investigated for the legislator confined the possibility to reject the complaint. It provides more work for courts and simultaneously better protection of human rights.